

המסע של הרצל אל היהדות

חנ"ל ד"ר עליזה לביא

יו"ר מרכז הרצל

Aliza.lavie@gmail.com

1. האנטישמיות גְדֵלָה וגְדֵלָה והולכת - ועמה גם אני... בראשונה פגעה בי שאלת היהודים עד מאד. אולי היה זמן, שהייתי מתחמק ממנה ברצון, אולי אל הנצרות, לכל מקום שהוא. מכל מקום, היו אלה נטיות עמומות שבחולשת-נעורים. כי אני אומר לעצמי במלוא כנות דברי אלה - והרי הם יהיו חסרי-ערך לחלוטין, אם אוסיף להם כחל ושרק - אני אומר לעצמי, כי מעודי לא אמרתי ממש להתנצר או לשנות את שמי. העניין האחרון נתאמת אפילו על ידי מעשה שהיה. כאשר פניתי, בנסיונותי הראשונים המצערים, בהצעת כתב-יד ל'שבועון הגרמני' שבוינה... יעצוני לבחור לי כינוי ספרותי, שצביונו היהודי יהא בולט פחות משם משפחתי. התנגדתי לכך...

בעיקר אמרתי לתאר הניגוד שבין השכבה הסובלת והישרה, הנתונה לקלסה, של היהודים העניים ובין היהודים העשירים. הללו אינם מרגישים כלל באנטישמיות, אף כי הם הינם הגורמים העיקריים. " ~ כרך ב, היומן א פאריז, אביב תרנ"ה (1895) סמוך לשבועות.

2. למדתי בבית ספר מכין יהודי שם התייחסו אליי במידה מסוימת בכבוד כיוון שאבי היה סוחר עמיד. זיכרונותיי הראשונים מבית הספר הזה הם של מכות שספגתי בשל העובדה שלא ידעתי את כל פרטי יציאת מצרים. כיום יש מורים רבים שהיו רוצים להלקות אותי בשל העובדה שאני זוכר את יציאת מצרים טוב מדי (1989).

3. "הציונות היא שיבה אל היהדות עוד לפני השיבה אל ארץ-היהודים. אנו הבנים השבים אל הביתה מוצאים בו כמה דברים הטעונים תיקון במפגיע; ובייחוד שיש לנו אחים, השרויים בדרגות הנמוכות של עוני..." (נאום בקונגרס הראשון, 1987).

4. "התרגלתי שמעוותים אותי עד כדי כך שאני ממש מופתע כשפעם ועוד במקרה, דברי לא מסולפים".
5. "במציאות של היום אנו נתקלים לא פעם בסילוף דמותו של הרצל, סילוף בזדון או בחוסר ידיעה" (ברל כצנלסון, 1934).
6. "הכנסת היהודים תחת כובע אחד תהיה עבודת פרך נוראה, אף על פי שלכל אחד מהם יש ראש, או אולי דווקא משום כך" (עניין היהודים, 1895).
7. אין בכוונתי כל דבר שיהא סותר את הדת - ונהפוך הוא - מתחוויר מתוך כך, שאני מבקש ללכת עם הרבנים, עם כל הרבנים". פאריז 17 ביוני, 1895
8. "אנו ניטע בשביל בנינו, כשם שאבותינו שמרו על המסורת בשבילנו. חיינו הם רגע בנצח של עמנו, רגע זה יש לו התחייבות שלו".
9. "וכך נמשכה לה החגיגה, שחלקה תפילה וחלקה מסיבה משפחתית. הסדר עורר את רגשותיו של כל מי שמשוגל לחוש יראת כבוד כלפי הנשגב. החג הזה, היהודי ביותר מכל החגים, נגע בעברה של האנושות יותר מכל טקס שנשתמר בעולם התרבות. הוא נחגג לפני מאות שנים בדיוק כמו בימינו. העולם השתנה, עמים נכחדו, אחרים הופיעו במקומם, זירת ההיסטוריה התרחבה, יבשות עלומות עלו מן הים, כוחות הטבע הקשו על החיים או הנעימו אותם - ורק העם הזה נותר כפי שהיה, דבק במנהגיו, נאמן לעצמו, נוצר את זכר סבלותיהם של אבותיו. הוא ממשיך להתפלל לאלוהיו, אלוהי הנצח, במילים בנות אלפי שנים. זהו עם עבדות והחירות - ישראל! אחד המסובים קרא את ההגדה העברית בלהט של חוזר בתשובה. הוא הרגיש כאילו מצא את עצמו מחדש ונחנק מרוב התרגשות. במאמצים גדולים עצר את עצמו מלפרוץ בבכי קולני. כמעט שלושים שנה עברו מאז שהוא עצמו, כילד, שאל את ה"מה נשתנה". מאוחר יותר, כשהתבגר, חווה את ההשכלה, את ההתנערות מכל סממן יהודי, ולבסוף, באופן הגיוני, את הקפיצה אל הריק, כיוון שכבר לא היתה לו שום אחיזה בחיים. בליל הסדר הזה הרגיש כמו הבן האובד." (אלטנוילנד, 226)

מקורות יהודיים	הרצל
<p>"ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נתן התורה" "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו ברוך אתה ה' נתן התורה". (ברכת התורה, מהסידור)</p>	<p>"מתוך כבוד לדת הלכתי בשבת שלפני הקונגרס אל בית הכנסת. ראש הקהילה קרא לי לעלות לתורה. ביקשתי ממר מרקוס שישן איתי את הברכה וכשעליתי אל הבימה הייתי נרגש יותר מבכל ימי הקונגרס. המילים המעטות של הברכה העברית חנקו את גרוני מהתרגשות". (הרצל, יומן)</p>
<p>"(יב) לא בשמים, הוא: לאמר, מי יעלה-לנו השמימה ויקחה לנו, וישמענו אותה, ונעשנה. (יג) ולא מעבר לים, הוא: לאמר, מי יעבר-לנו אל-עבר הים ויקחה לנו, וישמענו אותה, ונעשנה. (יד) כי-קרוב אליך הדבר, מאד: בפיך ובלבבך, לעשותו". (דברים ל, יב-יד)</p>	<p>"ואם תרצו אין זו אגדה... ואם לא תרצו, אז הנה הדבר שסיפרתי לכם הוא אגדה, ונשאר רק אגדה." (הרצל, דברי סיום בסוף אלטנוילנד)</p>
<p>"(יג) ולא אתכם, לבדכם--אנכי, כרת את-הברית הזאת, ואת-האלה, הזאת. (יד) כי את-אשר ישנו פה, עמנו עמד היום, לפני, יהוה אלהינו; ואת אשר אינו פה, עמנו היום." (דברים כט, יג-יד)</p> <p>"פעם אחת הלך חוני המעגל בדרך וראה אדם נוטע עץ חרוב. שאל: בעוד כמה זמן יביא החרוב את פריו? ענה לו אותו אדם: בעוד שבעים שנה. התפלא חוני המעגל ושאל - האם תספיק לטעום מן הפרי? ענה לו אותו אדם: כשם שנטעו אבותי לי, כך אני נוטע לבני. התפלא חוני ונמנם בצד ולפתע סגר עליו סלע ענקי, נעשה לו נס ונרדם שבעים שנה. כשקם ראה אדם אוכל מן הפרי. שאל: אתה הוא שנטעת? ענה לו אותו אדם בחיור: אבי אבא..." (מסכת תענית דף כ"ג)</p>	<p>"לנו, המתחילים בתנועה הזאת, קשה להאמין, כי נראה בעינינו את אחריתה המפוארת. אבל כבר בראשיתה היא מכניסה לתוך חיינו גאות רום-אנשים ואושר של חרות פנימית. אנחנו נטע בעד בנינו, כשם שאבותינו שמרו על מסורתם בעדנו. חיינו הם רגע אחד בנצחיותו של עמנו; ולרגע הזה יש חובות מיוחדות." (הרצל, פתרון לשאלת היהודים)</p>
<p>"(א) והיה באחרית הימים, יהיה הר ב'ית-יהוה נכון בראש ההרים, ונשא הוא, מגבעות; ונהרו עליו, עמים. (ב) והלכו גוים רבים, ואמרו לכו ונעלה אל-הר-יהוה ואל-בית אלהי יעקב, ויורנו מדרכיו, ונלכה בארחתיו: כי מציון תצא תורה, ודבר-יהוה מירושלם." (מיכה ד, א-ב)</p>	<p>"האמן אמין כי יצמח דור יהודים חדש ונפלא מן הארץ... הגיעה השעה שנהיה חופשיים על אדמתנו ושאננים נמות בארץ מולדתנו. חירותנו תביא חופש לכל העמים בעושרנו יתעשרו ובגדולתנו יגדלו גם הם. וכל אשר נעשה שם למען אושרנו והצלחתנו, ממנה תצמחנה תוצאות ברכה ואושר לכל בני האדם." (הרצל מדינת היהודים)</p>
<p>"(א) על נהרות, בבל--שם ישבנו, גם-בכינו: בזכרנו, את-ציון. (ב) על-עריבים בתוכה--תלינו, כנרותינו. (ג) כי שם שאלונו שובינו, דברי-שיר-- ותוללינו שמחה: שירו לנו, משיר ציון.</p>	<p>"ירושלים' אמר פרידריך בקול רועד כלשהו, כמסיח אל עצמו. הוא לא יכול להסביר לעצמו מדוע מראה דמותה של עיר זרה זו מזעזע אותו כל כך. אולי בשל זיכרון מילים מקדמת ילדותו, קטעי תפילות שמלמל אביו? ליל התקדש חג הפסח השכוח נעור בנשמתו. אחד הפסוקים העבריים</p>

<p>(ד) אֵיךְ--נָשִׁיר אֶת-שִׁיר-יְהוָה: עַל, אֲדַמֵּת נֶכֶר. (ה) אִם-אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם-- תִּשְׁכַּח יְמִינִי. (ו) תִּדְבַּק-לְשׁוֹנִי, לְחִפְי-- אִם-לֹא אֶזְכְּרֶנּוּ: אִם-לֹא אֶעֱלֶה, אֶת-יְרוּשָׁלַם-- עַל, רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי." (תהילים קלז, א-ו)</p> <p>"לשנה הבאה בירושלים הבנויה" (הגדה של פסח)</p>	<p>המעטים שעוד היו זכורים לו הדהד בלבו: "לשנה הבאה בירושלים!" ... לפתע ראה עצמו בדמות נער ההולך לבית התפילה בצד אביו... ולנגד עיניו הזדקרו חומות ירושלים בזיו ירח אגדי. שטף חם מילא את עיניו. סערת רוחו גברה עליו, הוא עמד מלכת, והדמעות נטפו אט-אט על לחייו..." (הרצל, אלטנוילנד)</p>
<p>"רבי חייא בר אבא ורבי שמעון בן חלפתא היו מהלכין בבקעת --- וראו אילת השחר. אמר לו רבי חייא: כך היה גאולתן של ישראל, בתחילה קמעא קמעא, כל מה שהיא הולכת, היא רבה והולכת." (תלמוד ירושלמי מסכת ברכות ד' ע"ב)</p>	<p>"הגיא הערב השמיני, שבו דולקים כל הנרות, אף גם התשיעי, השמש הנאמן, שכל תפקידו הוא רק להדליק את האחרים. שפעת אורה הפיצה המנורה. עיני הילדים הפיקו נגה. ובעיני מיודענו היתה חזות הכל משל ודמיון להתעוררות האומה. בתחילה נר אחד, והנה עוד חשך, והנר היחידי עוד עצוב למראה. ואחריו ימצא לו חבר, ועוד אחד, עוד אחרים. האפלה כליל תחלוף. בראשונה האור יזרח לצעירים, לדלים, ואחרי-כן ילוו עליהם האחרים, אוהבי הצדק, האמת, החרות, ההתקדמות, האנושות, היופי. וכשכל הנרות דולקים נשתומם ונשמח על המפעל שנעשה ואין כהונה המעשרת את בעלה כזו של השמש והיכל האור." (הרצל, המנורה)</p>
<p>"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים..." "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" (הגדה של פסח) "למען תזכר את-יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיירך" (דברים ט"ז, ג')</p>	<p>"למדתי בבית ספר מכין יהודי שם התייחסו אליי במידה מסוימת בכבוד כיוון שאבי היה סוחר עמיד. זיכרונותיי הראשונים מבית הספר הזה הם של מכות שספגתי בשל העובדה שלא ידעתי את כל פרטי יציאת מצרים. כיום יש מורים רבים שהיו רוצים להלקות אותי בשל העובדה שאני זוכר את יציאת מצרים טוב מדי." (הרצל, "סקירה אוטוביוגרפית", ג'ואיש כרוניקל, לונדון 1898)</p>
<p>"הלל אומר הוי כתלמידיו של אהרן - אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה." (פרקי אבות פרק א', י"ב) "כל שרוח הבריות נוחה הימנו - רוח המקום נוחה הימנו" (פרקי אבות פרק ג', י"ב)</p>	<p>"כל מה שנטעתם... יהיה חסר ערך ויקמול את החופש המחשבה והביטוי, הנדיבות ואהבת הבריות לא יפרחו אצלכם." (הרצל, אלטנוילנד)</p>
<p>"וישבע יוסף את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמתי מזה" (בראשית נ' כה)</p>	<p>"משאלתי להיקבר בארון מתכת בקבר ע"י אבי עד שהעם היהודי יעלה את עצמותי לפלשתינה." (מתוך צוואת הרצל השלישית מרץ 1903)</p>

1 ועל כן, בנות ישראל האצילות עלינו לדאוג לכך שבנותינו לא יאבדו אותנו עדי יקר ערך. בתור חובה ראשונה נטיל על המחנכים שלהן ללמד אותן את מצוות האל ונפלאותיו; שיפרסו לפניהן את תולדות אבותינו וגורלם, ואת נפשותיהם ימלאו בדבקות, נאמנות ומסירות לעמם ובאהבה יוקדת לאנושות; בואו נלווה את בנותינו אל בית האלוהים, שם הדרשה, השירה והתפילה ישביחו ויענגו את נפש האשה, יקדשו רגשות נעלים ויובילו להערצה עמוקה של האל. אך כדי שההשתתפות בתפילה תהיה מבורכת, שהמצלול והנעימות הנשמעים בבית הכנסת יהדהדו במיתרי נפש האשה, יש להתגבר על מכשול נוסף. וזוהי ידיעת והבנת שפת הקודש בה מתנהלת התפילה. שכן בלעדיה אנו שומעות רק מילים ולא דברים, המנגינות חודרות לאוזננו אך לא ללבנו, אנחנו מתפללות בשפתותינו אך לא בנשמתנו. שירי הקודש לציון, מזמורי התהילים הנהדרים לדוד, תפילות ישראל הנעלות והמרוממות נפש נותרות עבורנו כספר חתום. ובנותינו המשקיעות זמן וחריצות רבה בלימוד הנגינה בפסנתר ושירה אופראית, לימוד שפות שהן צו האופנה והשעה, למה שלא יקדישו שעה ביום ללימוד שפת הקודש, אם השפות הראויה לכבוד, שכן היא המפתח לאותם אוצרות הרוח והלב שאלוהים רשם בספרו המכונה ספר הספרים. למה שלא יקדישו זמן קצר מזמנן ללימוד אותה שפה שהיא עדיין החוט המקשר את כל בני ישראל הפזורים על פני כל ארצות תבל? בכל קצוות תבל, בסינסינאטי ובבומביי, בתוניס ובוורשה, בווינה ובלונדון עדיין עולה מבית הכנסת השפה שבה דיבר האלוהים מהר סיני (פאני נוידא, 1855).

2. "וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלֶתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִצֵּה" (בראשית פרק נ 25).

כשמשה יצא לחפש את ארונו של יוסף טרם יציאת מצרים, כדי למלא את צוואתו - "ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור? אמרו שרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה ואמר לה היכן יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילוס נהר כדי שיתברכו מימיו. הלך משה ועמד על שפת נילוס".¹

¹ מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, יג יט.

